

MAGYARORSZÁGI SZERB IRODALOM, MA *

1

Jakov Ignjatovic, aki küllemileg is igyekezett megfelelni a szerb Jókai titulusának (szakáll-fazon, kopaszág-él: hair-line), a szentendrei főutcában álló szülőháza mögött, a Péter-Pál templom tövében kussol, tetőtől mellközépig súlyos bronzban. Nem mer nyikkanni, mert egyik jóslata se jött be. Több mint száz évvel ezelőtt azt írta, hogy még két nemzedék, és Szentendrén többé nem lesz egyetlen szerb sem, a nyelvük azonban tovább fog élni, mivel a városban az ő idejében, tehát a 19. sz. derekán, a magyarok, a svábok és a tótok is beszéltek szerbül. Pontosan az ellenkezője történt: az itt székelő püspök és a helyi tisztelendő rendszeres miséin még ma is lézeng néhány szerb hívó, a környező falvakból, Pomázról és Budakalászlóról származó idegenlégiósokkal megerősített férfikórus is működik itt, hétfőnként pedig a szerb klubban heves kártyacsoták dülnek, viszont szerbül nem hogy a magyarok és a tótok nem tudnak, maguk a szerbek is könnyebben fejezik ki magukat a környezet és a műveltség különböző szintjein és csatornáin domináló magyar nyelven.

Milos Crnjanski, a XX. sz. egyik klasszikusa, aki szintén Magyarországon, Csongrád városában született, 1924-ben írt egy cikket, melynek címe: A halott Szentendre. Ebben azt állítja, hogy a városban már nincsenek szerbek. Pedig voltak. A mai lélekszámhoz képest, mint az oroszok. Akkor még öt, hat százán, ma ötvenen, hatvanan. Viszont Szentendrének az 1690-es idetelepülés utáni egy, másfél évszázadban betöltött jelentőségéhez képest az 1924-es, a Trianon utáni visszatelepülést követő állapot, valóban halottnak tűnhetett.

Ignjatovic és Crnjanski jóslatai statisztikailag nem váltak be. Az idő azonban nekik dolgozik. Ma már valóban nagyon kevés szerb él itt, kész csoda tehát, hogy van még irodalmunk, vagy legalábbis vannak írónk. Ami nem teljesen ugyanaz. Vannak írók, de nincs irodalmi élet, intézményekkel és akusztikával. Az olvasóközönség létszámát aránypárral lehetne megsaccolni: ha tíz millió magyar közül ennyi olvas irodalmat, akkor párezer szerb közül mennyi olvassa a magyarországi szerb irodalmat? Valószínű, hogy számszerűleg többen olvasnak bennünket Jugoszláviában, az ilyen-olyan úton odajutó vagy ott megjelenő könyveinket.

Az ihlet azonban nem függ a garantált vagy potenciális olvasói létszámtól; az író valószínűleg mindig egyetlen fikatív olvasónak ír. A kisebbségi író specifikuma, átka vagy privilégiuma, hogy olvasójának egyetlensége vagy fiktitívása olykor egyszerű matematikai tény: közönség híján, a mű közvetlenül az örökkévalóság számára készül.

Írhatnánk persze magyarul; és nem csak azért, hogy többen olvashassanak itt. A magyar mindig is az itteni szerbek műveltségi nyelve volt. Szerb nyelvű főiskola és egyetem sohasem működött Magyarországon (csak szerb nyelvzak a megfelelő intézményekben), gimnázium is csak a második világháború után nyílt, amely neve ellenére ("szerbhorvát tanítási nyelvű") kétnyelvű volt; a szerbhorvát, földrajzon és történelmen kívül magyarul folyt az oktatás. (A világirodalmat például a magyaron belül tanították.) A magyarországi szerb értelmiségi körökben, szakmai vagy erudita tárgyra terelődvén a beszélgetés, többnyire magyarra váltunk át, vagy legalábbis megszaporodnak a magyar szavak és szakkifejezések; mint a franciával tartott párbeszéd az orosz regényekben. Magyarul zúdul ránk a hétköznapi élet informatikája is, a tévé és a sajtó összes témája, és a szerbtanárokat kivéve mindenki magyarul beszél a munkahelyen.

Elég jól tudunk tehát magyarul, sőt magyar szókincsünk biztosan nagyobb és dinamikusabb mint a szerb (pl. a zsargon

különféle rétegeiben nagyon nehezen tudjuk követni a belgrádi utcát); emiatt nem idegen tőlünk az az érzés, hogy a magyar gazdagabb nyelv mint a szerb, amit ha kell, meg is tudunk magyarázni: a mostani szerb irodalmi nyelv nincs még kétszáz éves sem, mert a szerb nyelvújítás a 19. sz. első felében valójában nyelvcseré volt, míg a magyar nyelvet maximum purista tendenciájú intervenciókkal katalizált organikus evolúció kontinuitása karakterizálja.

Mégsem magyarul írunk, illetve aki csak magyarul ír, az nem tartozik ide; bár nem tudok senkit, aki aktív szerbként (a nyelvet még beszélő -ics-vicsként) egynyelvű magyar író lett volna. Vitkovics Mihály azaz Mihailo Vitkovic például kétnyelvű író volt, és a kétnyelvűség és kétnyelvűség a mai napig jellemző maradt az itteni szerb írók munkásságára, elsősorban közvetítő funkcióban.

©

Stojan Vujicic - Vujicsics Sztóján (Pomáz, 1933) egy személyes intézmény: ő az, aki mindent tud a magyarországi szerbekről, történelmükről, egyházi művészetükről (főműve a szentendrei szerb múzeum a püspöki palota udvarában), zenéjükéről (bár ezzel tudományos és szerzői értelemben tragikus elhunyt bátyja, Vujicsics Tihamér foglalkozott: Muzicke tradicije Juznih Slovena u Madarskoj, Bp. 1978., magyar előszóval), irodalmukról (tanulmányok írása illetve kötetek összeállítása); Bazsalikom-díjas kétirányú műfordító, József Attila-díjas költő, a magyar és a szerb írószövetség tagja, a magyar PEN-klub elnöke, a budapesti Jakov Ignjatovic alapítvány elnöke.

Költői műve a két kiadást megért Rastocenje (Szétszóratás, Belgrád, 1973, Budapest 1993) c. kötetében sűrűsödik össze. A cím a kötet központi témájára, a diaszpóra élményének költői megfogalmazására utal. Vujicsics számára a diaszpóra a periféria tragikumát jelenti, amit azonban, hitvallása szerint, vállalnia kell. A kötet a szerb történelem és nemzettudat Szentendre nevével jelképezett szegementumának lenyomata; történelmi és nemzeti költészet, de mégis vállomlásra, mert Vujicsics számára a nemzet és a történelem saját belső élete döntő ügyének látszik. Személyesen beszél a nemzet perifériájáról, de a nemzet központi dolgaiba szól bele. Belgrádi megjelenésekor a kötet a szerb költészet tematikus fősodrába kapcsolódott, amelyben éppen a nemzeti múlt költői újraértékelése dominált.

Vujicic szabadverseiben présből csöpögnek a szavak; kötött ritmus és rímek nélküli, archaikus zamatú és mégis modern panaszdaloként búgnak, néhol mozaikos képekkel, másutt patakzó beszéddel idézve fel egy letűnő világot, amelyre Vujicsics egész életművét tette fel, s amelyen valószínűleg az ő verseskönete lesz az egyik lezáró pecsét.

Predrag Stepanovic (Mohács, 1942), az ELTE Szláv Filológiai Tanszékének docense, prózaíró és műfordító, irodalomtörténész és nyelvjáráskutató. Szépprózát csak szerbül ír (bár íróként egy magyar nyelven írt rádiójátékkal debütált 1972-ben), kritikai és műfordítói működése viszont főleg magyar nyelvű (a Nagyvilág számára számos könyvismertetést írt és műfordításokat készített, az Európa Könyvkiadónál tíznél több könyv jelent meg az ő fordításában).

A farmernadrágos próza stílusában írta *Prepolovljeni* (A meghasonlottak, Budapest, 1982) c. kisregényét (Ennek volt előző, magyar nyelvű változata Az úszók c. rádiójáték). A regény egy öt éves főiskolás találkozó részegségbe nyúló éjszakájának sötétjében és a reggel másnapos fényében az elveszett illúziókról beszél. *Malogradske i druge price* (Kisvárosi és egyéb történetek, Budapest, 1984) c. novelláskötete első része szürrealisztikus, fantasztikus elemekkel átszőtt ifjúkori és később írott, dokumentarista színezetű, újrealista stílusú "mohácsi" elbeszéléseit tartalmazza. Az utóbbiakban az elbeszélőkrónikák a néprajzyűjtő tiszteletével kezeli a talált anyagot, éppen csak any-

*A dőben nem említett, anyaországi szerzőket lásd a kislexikonban (a szerk.)

nyit alakít és tisztít rajta, hogy a jellegzetességek jobban kidom- borodjanak. A szereplők a szerző szülővidékének nyelvén be- szélnek, az autentikusságot a személyes emlékek és a nyelvjá- ráskutatás tudományos eredményei garantálják; ezeket Stepanovic a *Govori Srba i Hrvata u Madarskoj* (A magyaror- szági szerbek és horvátok tájszólásai, Újvidék, 1994) c. mo- nográfiájában adta közre. Összegyűjtött irodalmi tanulmányai és kritikái *Zapisi jednog citaoca* (Egy olvasó feljegyzései, Buda- pest, 1995) címen jelentek meg. Legújabb munkája: *Pricca o malom zecu* (A kis nyúl története - meseregény, 1996.)

Vojislav Galic (Hercegszántó, 1956), szentendrei szerb esperes, költő. *Vertograd na Dunavu* (Kertváros a Dunán, Bu- dapest, 1993) c. kötete központi témája a Szentendréhez kötö- dő meditatív versekben található. Az utolsókat sóhajtó lét szeg- letében az egyetlen bizonyosság a múlt; az egyén és közösség azonosságához már csak a megboldogultak hűek, az utódok elhagyják a várost, a jövőendő idők elnyelik az emlékezetet is. A költő annyit tehet, hogy a temető földjébe süppedő névtelen kő helyett szavakból állít emléket a tűnő világnak. A kötet néhány verse a vallásos gondolat eredeti felvetésével a költő további útjának irányát sejteti.

Nikola Radosav - Radoszav Miklós (Battonya, 1959) kétnyelvű költő, az egyetlen igazi formabontó a magyarországi szerbek között. Rajzos képverseket és az ábrázoló geometriát felhasználó szignalista versképeket ír és rajzol, műveli a haikut, de vannak hagyományosnak nevezhető szabadversei is. Az utóbbiakban gyakran önéletrajzi konkrétsággal szól magáról (szerelem, az apa halála, párbeszéd az anyával); formabontó verseiben általánosabb témákat érint. Kötetei védjegye a nyomdatechnikailag is kifejezett kétnyelvűség: a borító egyik oldaláról kinyitva szerb, a másik oldalról kezdve magyar köny- vet tartunk a kezünkben. Az 1990 óta szinte évente megjelenő

kötetei mindig két különböző, de egyenrangú címet viselne például: Sziromszárnyak lebbenése a város felett - *Rapsolo- zen/a bez ikakvog okvira* (Pécs, 1990), ahol a szerb cím jelen tése nem azonos a magyaréval (*Keret nélküli hangulatok*) Viitovicshoz hasonlóan, Radosav kétnyelvű költészete is két ki- lönböző költészet tehát; és ha belső világuk érezhetően egve- retű is, a megfogalmazásban különbség van: a szerb versek egyszerűbbek a magyar nyelvűeknél, ami adalék a műveltséget közvetítő nyelv jelentőségéhez (Tolsztoj talán modernista költő lett volna, ha teljesen rááll a franciára).

Dragomir Dujmov (Katymár, 1963) rendkívül termékeny költő, rövidsoros, de pataként csörgedező hosszú verseiben a' világegész dolgain füstölgő ember valломásai tárulnak elénk, amelyekben a költő szubjektív énje és a középkori ikonfestők, a teremtés pillanata és a tegnap esti házibuli közös nevezőn áll. *Sunce se nebom bori* (A nap az égen viaskodik, Budapest, 1992) c. kötetének két pólusa a civilizációiszony és a vele szembeeszegett múltidézés, a nemzeti és vallásos keretű szel- lemi (pravoszláv) hagyomány erejének keresése.

Milan Stepanov (Győr, 1967) költő. *Zagrade* (Zárójel- lek, Belgrád, 1994) c. kötetében lelkesedés nélkül regisztrálja beleágyazottságunk módjait és elemeit az urbánus civilizáció közegébe, melyben az élet zárójelbe van téve, bár az egyik vers tipográfiai megoldása szerint nem biztos, hogy minden meg- nyitott zárójel be is zárul. A kétfelé nyitott)(jel azonban nem mutat határozott perspektívákat; inkább kérdőjel helyett áll, amelyet a költő a történelem, a költői hagyomány és a transz- cendencia konvencióival szemben is kitesz. Az 1990-es évtized első felének jugoszláviai eseményeit még belgrádi egyetemista- ként megélő Stepanov verseiben a történelem súlya alatt be szakadó hétköznapok mozaikképe is megjelenik.

BORIS A. NOVAK (szlovén)

VIRRASZTÁS

**Virrasztok a papír mélyfehérje felett
Virrasztok vetett lepedők fehérjén
virrasztok gyűrt álmom felett, hol kenyér
szárad s az utolsó vacsora közeleg**

**virrasztok míg gyermekem s nejem álmodik
érintés matrózai öllekezve
kapaszkodunk egymásba, tiktak léptek
a feneketlen hálószoza padlón**

**és én elgyötört vagyok, szörnyen elgyötört
virrasztok ím menekültjei felett
szív szakadéknak s világ sebeinek
és fejem hanyatlík, s még rosszabb lesz mi jön**

**virrasztok önnön magam távollétében
elveszett, halott hiányom felett
más az ki hordja az egykori testet
a testet mely rajtam karmolt sebet ejtett**

**virrasztok s virrasztok, álmatlanság mestere
az örökkévalóságtól járó jussom ez**

halálra vált vagyok, s még rosszabb lesz mi jön

SZÁMŰZETÉS

Nem óvnak már semmilyen csillagok.
 Függek észak fagyott egén
 a déli rejtve. Fehér az a város
 ahol felnőttem, s haltam én
 déli láthatár csillag fala mögött.
 Kéreg sarjad benn énjeim között
 mind vastagabb. Már csak ködökön át
 láthatom halott felem árnyékát
 önmagamat: ahogy vacogok
 végtelenül és tapogatom komor arcát.
 Csak torkomban lelek otthont.
 (Radoszáv Miklós fordításai)

TOMAZ SALAMUN

(szlovén)

UROS

Szájában növény, zsurló, ilyen emberre
 emlékezhetsz, bár volna bőrom ilyen, hogy mikor
 állkapcsom összeszorítom, arcomra üljön. Ez most
 a kezdet. Határtalan gyengédség, súlyos léptek.
 Termeted is tetszik nekem. Szilárdan állsz
 a talpadon, fent pedig hullámozol. Kinyújtózol,
 szemlélődsz, megadod magad. És általam már elfeledett
 minden világos sikolyt eszedbe véselek. A képembe
 zuhansz, felemelsz. Szép lassan és pontosan
 kitűrsz mindenünnen, ahová beleverték.
 Nem, nem beleverve, hanem a gyönyörűségtől beékelve,
 áldozata és túsza. Ó, Istenem, lélekzetem visszaadod. Zavart
 vagyok, mert nem tudom még, vajon hűtlen vagyok-e. Mintha
 gyöngéd víz árasztana el, tisztasággal öntene el.
 Csak figyelem, csak figyelem, hogy képzeleid milyenek,
 hogy a dolgokat hogy kapcsolod össze, hogy szabadítod fel őket, hogy tiszta
 sikolyomat hogy fogadod természetesen, és az, hogy jelöl meg
 téged. Hahó, restaurálsz. Ifjúságomra rétegeket mosol. Honnan e porhanyó, mely
 belém belőled árad. És a kétségbeesés, hogy
 szétmarcangolsz. Büszke vagyok leláncoltságomra. Hogy hű
 vagyok, hogy valahová tartozom, Hogy szerelemből sarjad
 szövetség rejlik bennem. Azt sem tudom, hogy érte gaztettre is
 ragadtatnám-e magam. Remélem, nem,
 de ez felizgat. Örökké már e határt
 nyaldosom, örökké már itt játszadok. Honnan tudhatnád,
 milyen szörnyű az alázat, hogy megtörhetek
 és sírva fakadhatok és letaposhatnak alatta. Alulról
 érkezel, akár egy más anyag, a légből, mindent felemelsz.
 Letörölöd egész horizontom, vagy pedig oda dobsz
 vissza, ahonnan az élvezet útján elindultam.
 Elszenesedtem, elszenesedtem, elszenesedtem. Ez
 volt a legtöbb, hol és miként ajándékozhattam meg magam.

(Lukács István fordítása)